

Б.А. ОМЕЛЬЧУК

Національний університет
«Львівська політехніка»,
м. Львів

ПАМ'ЯТКИ ДОБИ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА У ДЕРЖАВНИХ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЗАПОВІДНИКАХ ЗАХОДУ УКРАЇНИ: ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Тривалий період культурна спадщина доби Галицько-Волинського князівства не тільки не входила до складу туристично-рекреаційної сфери, але й взагалі нарочито ігнорувалася державними чинниками в Україні. Ставлення комуністичної влади до українського культурного надбання різко контрастувало із подібними діями тогочасних володарів Білорусі. У БРСР археологічні дослідження декількох кварталів житлової забудови давньоукраїнського Берестя 12-14 ст. було показово законсервовано та перетворено на популярну у туристів експозицію ще на початку 1980-х рр.

Вперше в Україні питання музеєфікації археологічних пам'яток Галицько-Волинського князівства постало у середині 1980-х рр., коли одночасно із створенням Луцького державного історико-культурного заповідника «Старе місто» експедиція Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР під керівництвом М.В. Малевської проводила дослідження храму Івана Богослова XII ст. у Верхньому замку Лучеська. До честі адміністраторів обласного центру, хоча й з небувалими зволіканнями це вдалося зробити... аж через 10 років після завершення розкопок, коли архітектурні рештки виявились суттєво поруйнованими.

Навіть приблизного результату не вдалося досягти у тотально корумпованій Львівській області УРСР, де розкопані у 1980-х рр. у с. Звенигород Пустомитівського р-ну рештки житлових кварталів 12 ст. літописного міста Звенигорода не встигли зберегти навіть на початкових стадіях консервування.

Єдиним успіхам – реставрації Олеського замку у 1960-1970-х рр. та П'ятничанської вежі в 1990—1991 рр. можна завдячувати лише організаторським здібностям славетного музейника Бориса Возницького (з 1995 р.в цьому об'єкті у с. П'ятничани Жидачівського району діє Музей оборонної архітектури, що входить до складу Львівської галереї мистецтв, а в Олеському замку – експозиційний відділ археології Галицько-Волинського князівства).

Лише з проголошенням незалежності України наступив етап активного залучення вцілілих пам'яток доби Галицько-Волинського князівства до мережі державних історико-культурних заповідників. Першим вузькоспеціалізованим закладом з музеєфікації пам'яток давнього Галицько-Волинського князівства став Національний заповідник „Давній Галич”. Його було створено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 8.02.1994 р. за № 81, з метою збереження та раціонального використання комплексу пам'яток історії та культури давнього Галича. Указом Президента України від 11.10.1994 р. за № 587/94 заповіднику надано статус національного.

Заповідник опікується територією округи літописного міста Галича столиці Галицько-Волинського князівства загальною площею, що складає 76,8 кв. км. Тут розташована єдина повністю вціліла церква св. Пантелеймона (XII ст.) у с. Шевченкове, а також фундаменти 14 літописних церков (XII—XIII ст.), серед яких відповідно законсервовані та музеєфіковані унікальні руїни найбільшого храму Галичини – Успенського собору, зведеного у середині 12 ст. Галицьким князем Ярославом Осмомислом.

Експозицію під відкритим небом вдало доповнює музей історії давнього Галича, де зберігається і експонується 9678 предметів основного фонду, серед яких унікальні колекції фрагментів кам'яного декору галицьких храмів XII—XIII ст., матеріали археологічних досліджень Галича за 100 років, пам'ятки долітописної історії Галича тощо.

Заповідник зберігає, комплексно вивчає та відповідає за використання об'єктів матеріальної і духовної культури давнього Галича, як об'єктів історико-культурного надбання українського народу, для формування туристично-рекреаційної сфери Прикарпаття.

Для цього заповідником здійснюється комплекс заходів з вивчення, збереження, упорядкування, благоустрою пам'ятних місць, пов'язаних із зародженням та подальшим розвитком давнього столярного міста — резиденції Галицьких князів, максимального збереження та відтворення історичного і природного краєвиду, створення найсприятливіших умов для відвідувачів заповідника з метою ознайомлення з історією Галича, усвідомлення значення його в історії України.

17-18 травня 2015 р. в Музеї історії Галича проведено перший Всеукраїнський музейно-туристичний фестиваль «Давній Галич збирає друзів: варто побачити, де живе пам'ять», на який з'їхалися представники з різних куточків України. На свято в Галич приїхало також багато майстрів-ремісників, серед них і керамісти зі Спільки гончарів м. Слов'янська Донецької області.

Для порівняння, створений відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 17.11.2001 р. за № 1509 Державний історико-культурний заповідник „Стародавній Володимир” бере під свою відповідальність за значно меншу площу - 14,5 га, на якій серед інших знаходяться пам'ятки національного значення: вали Городища (X ст.), Успенський собор (XII ст.), Василівська церква (XII ст.), а це лише центральна частина колись найбільшого міста Східної Європи, яке було визнаною столицею Волинського удільного князівства, а від 1199 р., коли волинський князь Роман Мстиславович захопив Галич, — столицею об'єднаного, важливим політичним і економічним центром Київської Русі. З 1202 р., в часи князювання Данила Романовича Галицького, і до 1340 р. навіть давня столиця Русі Київ була підпорядкована галицько-волинським князям і саме волинський воєвода Дмитро очолював оборону Києва від татар.

Оскільки розміри міста були дуже значними навіть за європейськими мірками того часу, а його розпланувальна структура визначалася особливостями давньоруського містобудування, з метою збереження давнього ландшафту межі заповідника мали б бути значно розширеними та мали б включати територію багатьох обширних передмість, таких як Федорівка, Завалля, Іллівщина, Острівок та інші.

Натомість Державний історико-культурний заповідник у м. Белз, створений майже одночасно з заповідником «Стародавній Володимир» відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 13.12.2001 р. за № 1678 на базі комплексу пам'яток м. Белз на території вже 36,8 га. Він включає в себе не лише урочище "Замочок" – колишній княжий город із підгороддям, але й територію більшості передмість.

Плановане створення туристично-рекреаційного комплексу у Сколівському районі Львівщини на базі видатної пам'ятки історії, археології й містобудування — наскельного оборонного комплексу міста-фортеці Тустань IX—XIII ст., яка була прикордонним пунктом і входила в єдину систему Карпатської лінії оборони південно-західних рубежів Київської Русі, а згодом і Галицько-Волинського князівства, відбувалось поступово. Спочатку було створено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 5.10.1994 р. за № 687 Державний історико-культурний заповідник „Тустань” Розпорядженням голови Львівської обласної держадміністрації “Про Державний історико-культурний заповідник “Тустань” від 26.12.1995 р. за № 1159 функції керування цим заповідником покладено на Львівський історичний музей. Був розроблений і затверджений генеральний план фортеці. Втім, у 2005 році створено окрему дирекцію ДІКЗ “Тустань” підпорядковану Управлінню охорони культурної спадщини Львівської облдержадміністрації. Заповідник “Тустань”, загальна площа якого складає 464 га, розташований на території Національного природного парку “Сколівські Бескиди”. Тут вже десять років поспіль відбуваються Фестивалі української середньовічної культури “Ту

Стань!», на якій з'їжджаються реконструктори IX- XIII ст. Русі, Європи та Степу, що відтворюють середньовічний табір, танці, турнір, бугурти, змагання на конях, штурм фортеці. На ярмарку працюють ремісники та майстри із своїми виробами, торгівці з продуктами, що притаманні для нашого регіону. Тематика культурної спадщини Галицько-Волинського князівства та його пам'ятки присутні й в структурі багатьох інших заповідників Заходу України.

Так, цю епоху віддзеркалюють експозиції Державних історико-культурних заповідників в Острозі (створений 1981 р.), Дубному, Кременецько-Почаївського заповідника та заповідника „Меджибіж”, створених після 1991 р. на базі комплексу пізніших пам'яток, побудованих на місці удільних столиць Галицько-Волинського князівства.

Унікальне туристично-рекреаційне значення мають Державні історико-архітектурні заповідники „Кам'янець”, "Хотинська фортеця" та Національний заповідник „Замки Тернопілля”, створені на базі пам'яток архітектури національного значення – комплексів споруд фортець XIII-XVIII ст.

Важливу роботу в туристично-рекреаційній сфері проводить створений лише 2011 р. Культурно-археологічний центр «Пересопниця» на Рівненщині (директор – Микола Федоришин). З метою залучення туристів центр щороку в різні пори проводить низку цікавих культурних заходів: у січні – Слов'янський фольклорний фестиваль “Коляда”, у травні-червні – археологічний Grand-фестиваль “Русь пересопницька”, у липні – фестиваль історичної реконструкції “Русь Пересопницька”, у вересні – духовне свято “Блага вість”, присвячене Хрещення України-Русі, у жовтні – Козацькі зустрічі на Покрову.

Враховуючи історичну, архітектурну і художню цінність пам'яток згаданих головних міст Галицько-Волинського князівства місцеві туристичні агентства включили згадані об'єкти у склад головних туристичних маршрутів.

Проте, за невеликими винятками, туристично-рекреаційний потенціал пам'яток Галицько-Волинського князівства явно недооцінений. Справа навіть не у припиненні тих жалюгідних за масштабами археологічних досліджень, які

у 1980-1990-х рр. проводила, зокрема, Галицько-Волинська археологічна експедиція під керівництвом професора Святослава Терського в головних столицях князівства.

Від незаконної забудови страждають не лише ландшафти колишніх княжих столиць у с. Звенигород на Львівщині чи Пересопниця на Рівненщині. Під загрозою навіть перлина Волині – Луцький замок. За останні десятиліття в його околиці побудовано чимало маєтків знаменитих корупціонерів. Ця забудова завдає непоправної шкоди сприйняттю цих об'єктів історико-культурної спадщини.. Натомість, наприклад у Старому місті Луцька чи Володимира-Волинського майже відсутні чимало важливих елементів туристичної інфраструктури.

Важливим є комплексний розвиток історичних міст від побудови реконструкцій до облаштування всіх елементів туристичної інфраструктури (музеїв, готелів, відпочинкових комплексів тощо). На жаль, у регіоні це, в більшості випадків, завдання на майбутнє.